

УДК 614.84«1920–1930»

Харламов М. І.,

кандидат історичних наук, доцент, доцент
кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін,
Національний університет цивільного захисту України
(Україна, Харків), mike1982kharlamov@gmail.com

**Діяльність пожежних інспекторів та завідувачів
пожежною охороною (брандмейстерів)
промислових підприємств
у 1927–1930-х роках в Україні**

Метою дослідження є розгляд специфіки роботи пожежних інспекторів та брандмейстерів промислових установ України у 1927–1930-х роках ХХ сторіччя. В статті розглядаються загальні питання діяльності вогнеборців на відповідальних посадах інспекторів пожежної справи та завідувачів пожежною охороною індустріальних закладів УСРР. Розглядаються малодосліджені аспекти прав та обов'язків вищезгаданих посадових осіб, особливості їх взаємодії між собою. В роботі використовуються проблемно-хронологічний та історико-системний методи дослідження, що допомогли об'єктивно підійти до аналізу вказаних проблем. Дана наукова стаття базується на архівних джерелах, які вперше введені у науковий обіг, що знаходяться у Державному архіві Харківської області (ДАХО), а також на інших малодосліджених документальних джерелах.

Ключові слова: промисловість, пожежа, протипожежна охорона, пожежний інспектор, брандмейстер.

Необхідно повідомити, що дослідження питань діяльності пожежних інспекторів та завідувачів пожежною охороною промислових підприємств у 1920–х – 1930-х роках в Україні є такою темою, що практично не розглядалася українськими та закордонними науковцями. Хоча розгляд аспектів роботи українських брандмейстерів та інспекторів з пожежної охорони є не досить відомою темою в сучасній історіографії української історичної науки. Вказані тези, безперечно, мають науково актуальний характер, оскільки глибоких наукових досліджень з зазначеної тематики не існує. Дана стаття є спробою дослідження особливостей діяльності інспекторів та брандмейстерів вогнеборчої справи у зазначений історичний період.

Наказом Вищої Ради Народного господарства УСРР (Української Соціалістичної Радянської Республіки) від 21 березня 1927 року до усіх «трестів та автономних підприємств» повідомлялося, що у трестах і інших підприємствах скасовувалися протипожежні комісії [1, арк. 23]. П'ятнадцятого квітня 1927 року була видана постанова Ради Народних Комісарів (РНК) СРСР, дубльована вищими органами управління України «Про заходи охорони державних та, тих що мають державне значення підприємств та споруд від вогню» [2, с. 108], яка розповсюджувалася, в тому числі, і на установи, які були розташовані в Україні. Згідно вищезгаданих документів відповідальність за протипожежний стан та охорону заводів, фабрик, міських закладів та споруд покладалася на керівників на керівників зазначених об'єктів разом з пожежними інспекторами та завідувачами пожежної справи (брандмейстерами). «Догляданий контроль і персональну відповідальність за стан протипожежної охорони промислових підприємств (рівнобіжно з технічними керівниками цієї справи – з пожежними інспекторами та брандмейстерами)» [1, арк. 23].

У міських трестах відповідальність за пожежну безпеку покладалася на одного з членів правління тресту (керуючого або його заступника), у відділах місцевої промисловості та місцевого господарства – на завідувача промисловим відділом, в окремих фабрично-заводських

і інших подібних закладах – на директора закладу або його заступника. Згадані особи, а також пожежні інспектори і брандмейстери призначалися наказом по міській установі, їх прізвища та імена передавалися до ВРНГ УСРР та органам державного пожежного нагляду, якщо відбувалися будь-які зміни, про це необхідно було терміново повідомляти до контролюючих органів.

Звичайно, що керівники підприємств або їх заступники були менш кваліфіковані у пожежній справі, ніж професійні кадри борців з вогнем, хоча вони і несли загальну відповідальність за пожежну безпеку. Тому кваліфікований пожежний контроль на підприємствах та установах належав саме пожежним інспекторам та брандмейстерам.

Пожежний інспектор мав заходити з доповіддю з питань пожежної безпеки безпосередньо до голови промислового тресту, завідувача відділу місцевої промисловості або відділу місцевого господарства тощо. У всіх своїх службових справах інспектор мав керуватися існуючими правилами, інструкціями, законами та розпорядженнями уряду УСРР та ВРНГ УСРР. Згадана посадова особа мала службові відносини у справі попередження пожеж на підприємствах у загальному порядку, прийнятому у відповідній установі згідно наказів ВРНГ УСРР. У разі потреби, інспектори могли звертатися у службових справах безпосередньо до завідувача пожежною охороною промисловості ВРНГ УСРР, завідувачів пожежною охороною (брандмейстерів) промислових підприємств та їх підлеглих [1, арк. 34]. Інспектор у справах пожежної безпеки у випадку недбалості або порушень у роботі ніс кримінальну та адміністративну відповідальність перед законом української республіки.

Пожежний інспектор був пожежно-технічним керівником з організації протипожежних заходів на усіх спорудах трестів, промислових установ. Він займався усіма питаннями застосування пожежної техніки у випадку пожеж і організації протипожежних заходів, локалізацією вогню, проблемами нормального водопостачання та іншими подібними заходами. Дана особа, наділена важливими повноваженнями входила до складу усіх комісій та нарад у справах пожежної безпеки на конкретному підприємстві, надавала висновки стосовно усіх питань, що входили до його компетенції, в тому числі розглядала проекти усіх нових будівель та капітальних робіт, що проводилися на підприємстві та характеризувала їх згідно питань протипожежної безпеки [1, арк. 34].

До обов'язків інспектора з питань пожежної безпеки відносилися догляд за впровадженням на підприємствах усіх постанов уряду України та інших вищих органів влади з питань боротьби з вогнем, вироблення протипожежних правил, інструкцій, внутрішнього розпорядку протипожежної охорони, пристосовуючи їх до специфіки конкретної промислової установи. Він мав періодично (не менше двох разів за рік) на закріплених за ним підприємствах проводити детальний огляд справ протипожежної охорони будівель та споруд, існуючих на заводах діючих організацій з гасіння пожеж.

Після перевірки необхідним було вживання усіх необхідних заходів з усунення виявлених недоліків та порушень у справі пожежної безпеки на заводі чи фабриці (приведення стану пожежної безпеки установи до вимог

обов'язкових урядових постанов та протипожежних, технічно–будівельних правил та норм водопостачання). У випадку вжиття необхідних негайних протипожежних заходів інспектор – вогнеборець доповідав про це місцевій міській адміністрації, а також власному керівництву – брендмейстеру та органам державного пожежного нагляду.

Після проведення огляду підприємства пожежний інспектор мав скласти акт про результати обстеження, виявлені недоліки в плані пожежної безпеки, необхідність та послідовність їх усунення, вказував терміни ліквідації недоліків у справі пожежної безпеки. При огляді заводу чи фабрики та складанні звіту інспектора мав бути присутній завідувач пожежною охороною підприємства (брендмейстер), а також особа з адміністрації підприємства, що мали право вносити власні заперечення або пояснення до акту відповідальної особи [1, арк. 34]. Інспектор також інструктував та контролював діяльність усіх пожежно–технічних робітників і організацій на міських підприємствах, перевіряв бойову готовність професійних пожежних команд та добровільних пожежних дружин, він мав право здійснювати несподівані збори та тривоги на пожежі, при цьому могли робитися спеціальні завдання з тренувального гасіння пожеж. Дана посадова особа мала право перевіряти наявний склад пожежних команд, обходити пости та караули, питати в пожежних знання правил та положення пожежних інструкцій про попередження та локалізацію пожеж, знання власних посадових обов'язків.

Слід сказати, що посадові обов'язки пожежного інспектора були достатньо складними. Серед інших справ він мав контролювати, щоб підприємство було в достатній мірі забезпечено протипожежним реманентом, приладдям, устаткуванням, сигналізацією, тощо у відповідності з специфікою конкретного підприємства (за вказівками брендмейстера) та діючими протипожежними інструкціями та розпорядженнями [1, арк. 35]. Інспектор міг контролювати та доглядати роботу брендмейстера, проте він не втручався у оперативно–технічну роботу брендмейстера під час локалізації пожеж, а також допомагав в організації швидкої подачі води, наданні робочої сили, необхідної охорони місця пожежі, мав сприяти як найшвидшій локалізації пожежі.

Інспектор, що доглядав за пожежною безпекою був достатньо впливовою особою. Він міг раптово перевіряти варту пожежної охорони, контролювати штат посадових осіб в організаціях протипожежної боротьби, контролював виконання робітниками та службовцями підприємства встановлених правил профілактики пожежної безпеки, мав право притягати винних осіб до кримінальної або адміністративної відповідальності.

Втім, пожежні інспектори також займалися активною просвітницькою та соціальною роботою. Вони сприяли організації добровільних пожежних команд на заводах, трестах чи фабриках, організували для робітників наради, лекції, бесіди, зустрічі з теми популяризації ідей протипожежної охорони, при цьому погоджуючи відповідні заходи з фабрично–заводськими комітетами підприємств, самостійно або з допомогою брендмейстера погоджували з сусідніми пожежними дружинами протипожежні дії у випадку надзвичайних ситуацій [1, арк. 35]. Пожежні інспектори відігравали

дуже важливу роль в організації протипожежної боротьби на підприємствах і в містах в Україні у 1920–1930–х роках.

Більш вагомою фігурою ніж пожежний інспектор у контексті управління справою пожежної охорони у містах та на підприємствах був завідувач пожежною охороною (брендмейстер). На брендмейстера покладалося завідування, інструктування та догляд за всіма протипожежними заходами, устаткуванням, пожежним реманентом та інструментом, а також безпосереднє керування пожежними командами та дружинами зокрема, всією пожежною охороною підприємства взагалі.

Завідувач пожежною охороною (брендмейстер) мав відповідати наступним вимогам: бути не молодше 25 років, не мати фізичних дефектів, які б могли перешкодити виконанню службових обов'язків, мати фахову пожежно–технічну освіту або підготовку, бути ознайомленим з досягненнями пожежної техніки, з сучасними механічними та хімічними засобами протипожежного устаткування, електричними сигналізаціями тощо, способами роботи з вищезазначеними засобами при гасінні пожеж. Він мав мати основні елементарні знання з промислового будівництва, з будівництва громадських споруджень, з водоперегонної справи й спринклерного устаткування, знати всі закони, правила, інструкції з пожежної справи промислових установ, бути ознайомленим з специфічними умовами протипожежної безпеки, протипожежної охорони промислових підприємств, бути практично добре ознайомленим зі способами гасіння пожеж взагалі і на промислових підприємствах зокрема та мати робочий досвід не менше 3–х років і відповідний досвід у пожежній справі [1, арк. 36].

Брендмейстер у своїй службовій діяльності мав підпорядковуватися керівникові адміністративного апарату підприємства, на якому він працював, окрім випадків оперативного гасіння пожеж в закладі. Він призначався на посаду після погодження з керівником міського промислового підприємства з відома та після розпорядження республіканських органів пожежної охорони промисловості. Про нового завідувача пожежної охорони підприємства адміністрація установи мала повідомити місцевий орган державного пожежного нагляду (ДПО). ДПО мав право, у випадку, якщо призначена особа не була компетентною у необхідних справах домогтися звільнення призначеної особи або провести з ним необхідне інструктування за допомогою власних пожежних інструкторів.

Завідувач пожежною охороною заводу або фабрики був пожежно–технічним керівником з організації протипожежних заходів на підприємстві і розробляв усі питання технічного характеру з організації пожежної безпеки, а також головним фахівцем по боротьбі з пожежами у міській установі. У всіх своїх посадових справах завідувач пожежною охороною підприємства мав керуватися існуючими протипожежними законами, правилами, інструкціями, розпорядженнями РНК УСРР та ВРНГ УСРР, а також слідувати загальному плану протипожежних заходів, що був затверджений на конкретному підприємстві, спілкуючись з робочих питань з пожежним інспектором даної установи. За недбалість і не виконання розпоряджень протипожежної

безпеки, закріплених у державних розпорядженнях та інструкціях завідувач пожежною охороною підлягав кримінальній та адміністративній відповідальності.

Брандмейстер, як особа з пожежно-технічним досвідом був членом в усіх комісіях та нарадах з питань пожежної охорони на виробництві та надавав висновки до усіх питань, що входили до його компетенції. Таким чином, він погоджував проекти новобудівель та капітальних робіт на спорудах в плані їх пожежної безпеки [1, арк. 36]. Спираючись на загальнодержавні правила пожежної безпеки завідувач пожежної охорони видавав спеціальні місцеві правила, інструкції та розпорядження з пожежної безпеки, з огляду на специфіку умов місцевості та конкретного виробництва. Брандмейстер «повинен бути гарно знайомий з дорученою йому територією, з розташуванням будівель та їхніми особливостями у пожежному відношенні, йому належить знати всі найближчі проїзди до усіх будівель, протипожежних устроїв та устаткування, а також знати розташування штучних та природних водоймищ та джерел для успішного їх використання при пожежах, наглядати за потрібною в них наявністю води та належних під'їздів. Як безпосередній завідувач всім протипожежним реманентом, устаткуванням, інструментом й приладдям на конкретному підприємстві брандмейстер відповідає та стежить за утриманням їх в повній бойовій справності і повинен точно знати повсяк час їх місцезнаходження і стан їх для роботи» [1, арк. 36].

Брандмейстер мав, як найчастіше (по змозі) обходити доручену йому територію, перевіряючи належне виконання протипожежних вимог і правил, дбайливість вартових пожежних та знання ними своїх службових обов'язків. Являючись безпосереднім керівником всіма пожежними організаціями конкретного підприємства, завідувач, особисто, у встановлені для цього терміни та години, мав проводити практичні перевірки знань співробітників з питань пожежної безпеки, навчати їх профілактиці та гасінню пожеж, способам чистки пожежного реманенту та інструментів.

Пожежні інспектори та брандмейстери робили власну справу достатньо кваліфіковано у досліджуваній період, про що свідчить порівняно невелика кількість пожеж у містах та на промислових підприємствах, тому можна сказати, що їх діяльність була ефективною. У подальших наукових розвідках можливе більш детальне дослідження питань взаємодії пожежних інспекторів та завідувачів пожежною охороною з місцевими органами влади у зазначений історичний період.

Список використаних джерел

1. Державний архів Харківської області. – ФР-869. – Оп.1. – Спр.24.
2. Смирнов Г. В. Историческая хроника пожарной охраны Луганска / Г. В. Смирнов. – Луганск: Издательство «Лугань», 1996. – 416 с.

References

1. Derzhavnyy arkhiv Kharkivs'koyi oblasti. – FR-869. – Op.1. – Spr.24.
2. Smirnov G. V. Istoricheskaja hronika pozharnoj ohrany Luganska / G. V. Smirnov. – Lugansk: Izdatel'stvo «Lugan'», 1996. – 416 s.

Kharlamov M. I., Ph.D. (historical sciences), Associate Professor, Associate Professor of department of social and humanitarian

disciplines of the National University of civil protection of Ukraine (Ukraine, Kharkiv), mike1982kharlamov@gmail.com

Activities fire inspectors and heads of departments of fire protection (brandmeister) of industrial enterprises in 1927–1930-ies in Ukraine

The aim of the study is to examine the nature of work fire inspectors and brandmeister industrial institutions of Ukraine in 1927–1930-ies of XX century. The article deals with General questions about fire on the positions of inspectors of fire and heads of departments of fire protection and industrial establishments of the USSR. Little studied aspects of the rights and duties of the above officers, and their interactions among themselves. This work uses the problem – chronological and historical and systematic research methods that helped to objectively analyze these problems. This scientific article is based on archival sources, first introduced in a scientific revolution, located in the State archive of Kharkiv region (SAKP), as well as other unexplored documentary sources.

Keywords: industry, fire, fire protection, fire inspector, captain.

* * *

УДК 94(477)

Мельничук І. А.,
доктор історичних наук, завідувач кафедри
суспільних наук, Житомирський національний
агроєкологічний університет (Україна, Житомир),
kafedra_ppk@ukr.net

Суліменко О. Г.,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
суспільних наук Житомирський національний
агроєкологічний університет (Україна, Житомир),
kafedra_ppk@ukr.net

Трагічна доля німців Житомирщини у 20-х – середині 30-х рр. ХХ ст.

Досліджено один з трагічних періодів в житті німців Житомирщини. Висвітлюється їх становище в період початку 20-х років, коли вони зазнали перших утисків з боку радянської влади – голоду 1921–23 рр. політики суцільної колективізації, а в 30-х роках 1932–36 рр. масових депортацій та бездієвних звинувачень і арештів. На основі архівних досліджень публікуються статистичні дані переселених німців з Житомирщини.

Ключові слова: Житомирщина, етнічні німці, переселення, депортації, арешти.

Волинські німці були об'єктами переслідувань з боку влади протягом тривалого часу. Цілеспрямовану політику тиску на цей етнос проводив царський уряд в кінці XIX ст., з початком Першої світової війни, переселивши німців до східних районів імперії. Після повалення царату колоністи змогли повернутися до своїх домівок, однак в 20-х – середині 30-х рр. на них чекали ще важчі випробування, ніж в період імперського панування.

Слід зазначити, що дана тема знайшла деяке відображення в працях І. Кулинич, Н. Кривця [1]; німецьких авторів, вихідців з Волині, М. Арндта [2], Л. Кремрінга [3]; американського дослідника Д. Міллера, предки якого також були з регіону [4] та ін. Проте ґрунтовних досліджень з даного періоду для комплексного осмислення проблеми ще не достатньо.

Громадянська війна і голод 1921–1923 рр. завдали значних збитків господарству німецьких колоній. Селяни були незадоволені ревізіціями продовольства і забороною торгівлі. З переходом до НЕПу та відродженням економічного і культурного життя становище німецьких колоній залишалося досить складним, оскільки відбувалися конфлікти з місцевою